

DEMOKRAT PARTİ'NİN İLK KONGRESİ

Nevin YURDSEVER ATEŞ*

Özet

Türk siyasal yaşamında DP döneminin özel bir yeri vardır. Bunun başlıca nedenleri olarak; DP'nin ilk kez gerçekleşen demokratik seçimler sonucunda 27 yıllık bir tek parti iktidarını sona erdirmesini ve Türk siyasal yaşamına damgasını vuran iki ana akımdan biri olan liberal akımın yasal ve meşru zeminde temsiline olanak tanınmasını görmekteyiz.

Bu makalede DP'nin kurulduktan bir yıl sonra gerçekleştirdiği ilk kongresinin kısa bir tarihçesi ele alınmaktadır. Birinci Kongre'nin incelenmesi ile DP'nin iktidara giden yolda izleyeceği politikaların, dinamiklerinin anlaşılması hedeflenmektedir.

DP'ni Birinci Kongresi tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye'nin demokratikleşme sürecinde önemli bir başlangıç noktasıdır.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Demokratikleşme, Tek Parti Rejimi, Çok Partili Rejim, Liberalizm

Abstract

The First Congress of Democrat Party

Democrat Party holds an important place in the Turkish political history as it is the first political representative of the liberal thought in Turkish politics and also it is the first successful political movement that ends the single party regime which reigned Turkey over 27 years since the modern republic was formed in 1923.

The first congress of Democrat Party is an important aspect in Turkish political life as it marks the stepping stone for the transation of Turkey from single-party regime to multi-party politics.

This article deals with the first Congress which is held one year later from the formation of the Democrat Party in 1946. Therefore the article observes an important period of Turkey's democratization process.

Key Words: Democracy, Democratizatio, Single Party Regime, Multi Party Politics, Liberalizm,

Türkiye 1924 ve 1930 yıllarında olmak üzere iki defa – dönemleri itibariyle farklı kuruluş biçimleri olsa da – çok partili siyasal yaşama geçiş deneyimi yaşamış fakat bunlar hüsrarla sonuçlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası iç ve dış koşulların zorlamasıyla çok partili siyasal yaşama geçiş DP (Demokrat Parti) ile gerçekleşirken, savaş sonrası faşizmin yenilgisinden sonra demokratikleşme doğrultusunda eğilim gösteren Türkiye tercihinin klasik Batılı liberal anlayış çerçevesinde belirleyecektir. İlk defa İsmet İnönü'nün 19 Mayıs 1945'teki konuşmasında dile getirdiği bu eğilimin, Türk toplumunun demokratikleşme arzusunun zorunlu bir sonucu olduğunu kabul etmekle beraber kuşkusuz bu iç dinamizmin üzerinde uluslararası sistemin yarattığı itici ve hızlandırıcı etkisini de ihmal etmemek gerekmektedir.

Bu yazının konusu savaş sonrası çok partili siyasal yaşama geçişin sosyo-ekonomik ve siyasal koşulları olmadığı gibi, DP'nin tarihi de değildir. Yalnızca DP'nin ülkenin ilk siyasal muhalefet partisi olarak resmen tescil edildikten bir yıl sonra aynı tarihte gerçekleştirdiği ilk kongresinin kısa tarihçesidir. Türk siyasal yaşamına damga vuran iki ana akımdan biri olan liberal düşüncenin tarihsel kökenleri olan Ahrar Fırkası, Hürriyet ve İtilaf Fırkası, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Fırka'dan sonra Demokrat Parti; ilk defa bir muhalif partinin meşru zeminde halkın sivilleşme isteklerine CHP'ye (Cumhuriyet Halk Partisi) oranla daha fazla cevap verecektir.

DP'nin kitleleri peşinden sürüklediği doğrudur. Ama bu kitlesel tabanın herhangi bir sınıf bilincine sahip olmadığını unutmamak gerekir. Kitlelerin DP'yi desteklemelerinin altında yatan en önemli neden, yaklaşık 27 yıllık bir tek parti iktidarına karşı kendilerine vaat edilen biraz daha fazla hürriyetin özlemidir.

DP'nin özellikle 1946'nın şaibeli seçimleri sonrasında sertleşen ve daha ciddi bir muhalefet hareketi ortaya koyduğu bir dönemde gerçekleştirdiği I. Kongre biraz da bu nedenle Türk siyasi tarihi açısından önemlidir. Ayrıca o güne dek gerçekleşen ilk ve en çok ses getiren kongredir.

Seçimler nedeniyle toplanamayan DP'nin ilk Genel Kurulu, partinin birinci kuruluş yıldönümü olan 7 Ocak 1947'de Ankara'da Yeni Sinema'da toplandı (Turan, 1999: 238). Ceial Bayar ve Mahmut Goloğlu kongrenin Ulus Meydanı'nda Ulus Sineması'nda (Bayar, t.y.: 67-68) toplandığını yazarken, Ahmed Ağaoğlu kongrenin Yeni Sinema'da açıldığını; muhalefet partilerinin kongre için yer bulmakta her zaman

zorlandıklarını bu nedenle DP'nin önce CHP'nin de son kurultayında toplandığı BMM salonunu istediğini fakat meclis başkanlığının tek parti devrinden kalan bu adetin artık kaldırılması nedeniyle bu yolun kapandığını öğrenecektir. Nihayet İş Bankası'nın bir iştirakçisinin elinde olan Yeni Sinema, Muhittin Baha Pars'ın araya girmesiyle kiralanacaktır (Toker, 1970: 229-238).

Ankara'da toplanacak kongre için gelecek bine yakın delegenin kalacakları yerlerle ilgili hazırlıklar yapılıyordu (Yalman, t.y.: 104-105) Zira gelen delegeler için yer bulmak imkânsız hale gelmişti. Otel sahipleri kimi çekincelerle Demokratlara yer vermek istemiyor ve yapılan rezervasyonlar bir gün sonra iptal ediliyordu. Sonunda Ankaralı Demokratlar, gelecek delegeleri evlerinde misafir etmeye karar verdiler (Vatan, 2 Ocak 1947). Bunun üzerine iktidar pes edecek, oteller rezervasyon için kendileri başvurmaya başlayacaklardır (Bayar, t.y.: 67-68)

Cem Eroğlu, Kongre öncesi havayı değerlendirdiğinde; CHP'nin 10 Mayıs 1946 Kongresinde almış olduğu kararlarla çok partili siyasal yaşam koşullarını oluşturduğunu ve üniversite özerkliği, sıkıyönetimin kaldırılması Basın Kanunu'nun kimi maddelerinin değiştirilmesi gibi demokrasi yolunda oldukça önemli adımlar atıldığını belirtiyor (Eroğlu, 1990: 21).

Basına baktığımızda ise Kongre öncesi günlerde Ankara'da o günün önemli olayı olarak DP'nin ayın 7'sinde toplanacak kongresi gösterilmekte ve bununla ilgili tüm hazırlıkların tamamlandığı, Egeli delegelerin (Vatan, 3 Ocak 1947) Ege çiçeklerinden hazırladıkları bir çelenkle Ankara'ya gelecekleri* ayrıca Kongrede nelerin ele alınacağını henüz belli olmadığını ama parti iç tüzüğü'nün 10'uncu maddesi uyarınca kongrenin gündeminin bizzat Kongre tarafından tespit edileceği ve önemli olarak DP'nin sürekli dile getirdiği gibi "Seçim Kanununun Tadili" ile ilgili konunun yer alacağına kesin gözüyle bakılıyordu. Bir başka gazetede Fuad Köprülü'nün Recep Peker Kabinesinin demokrasi anlayışını şiddetle eleştirdiği makalesi şu sözlerle noktalanıyordu: "Milyonlarca vatandaşın hak ve hürriyetlerini daimi bir tehdit altında bulunduracak olan Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, İskan Kanunu, totaliter kanunları fevkalade hallere mahsus vasıtaları bile kafi bulmayarak icabında devlet otoritesini muhafaza

* Bunun güzel bir jest olduğunu yıllardan beri adı anılmayan Mustafa Kemal'in ruhunun şâd olduğu belirtilir. (Nutku, 1979:45)

için yeni kanunlar teklif edeceğini söyleyen bir hükümetin demokrasi zihniyetine ne dereceye kadar intibak edebileceği kolay kolay akıl erdirilebilecek bir mesele değildir.” (Vatan, 3 Ocak 1947)

Bir gün sonraki gazetelerde DP'nin Konya İl Kongresi bitiminde, kongreye başkanlık eden Nazım Bora'nın Cumhurbaşkanı İnönü'ye çektiği telgrafa yer verilir: *“İnkılâp tarihimizi süsleyecek olan aziz adınızın herhangi bir parti başkanı diye değil, Türk milletinin koruyucusu, partilerin tarafsız, üstün hâkimi olarak geçmesini dileriz.”* (Cumhuriyet, 4 Ocak 1947). Telgrafın içeriği DP'nin başından beri savunageldiği tarafsız cumhurbaşkanı isteminin yeniden dile getirilmesidir.

Gazeteler DP'nin bu ilk büyük kongresinin Türkiye'nin demokratik gelişmesinde önemli bir olay olduğunu öne çıkarırken, kuruluş günlerinin beş kişisinden bir sene içinde üç milyona ulaşan üye sayısı ile karşılaştırıldığında Türkiye halkının demokrasiye intibakının ne derece elverişli ve uygun olduğunu gösteren haberlere yer veriyordu (Vatan, 5 Ocak 1947). 5 Ocak 1947 tarihli Vatan, DP'lileri bando ve bayraklarla süslü vagonlarla getiren trenin saat 13:40'da Ankara Garı'na geldiğini, delegelerin başta Celal Bayar olmak üzere DP kurucuları Hikmet Bayur ve iki bine yakın demokrat üyenin karşıladığını ve daha sonra birlikte Mustafa Kemal'in geçici kabrine gidildiğini yazıyordu (Vatan, 5 Ocak 1947).

6 Ocak tarihli gazetelerde “DP'lilerin İlk Kongresi” başlığı altında bir gün sonra gerçekleştirilecek kongreye ilişkin açıklamalar vardı. DP'li delegelerin kongre öncesi Mareşal Fevzi Çakmak'ı evinde ziyaret ettikleri ve Mareşal'in kongrede hazır bulunacağını kuvvetle tahmin edildiği vurgulanıyordu (Vatan, 6 Ocak 1947). Ege delegelerinin birinin kongrede konuşulacak meseleler hakkında “Kongrenin en büyük davası hürriyet davasıdır. Ankara'ya çıkırtkanlık yapmaya değil, ciddi konular, ana davaları konuşmaya geldik. Fikrimce kongrede Demokratların Meclis'ten çekilmesi meselesi, seçim kanunu, iktisadi meseleler en başta görülecektir” dediğini görüyoruz (Vatan, 6 Ocak 1947).

Nihayet beklenen gün gelmiştir. Gazetelerde demokrasi tarihimize bir dönüm noktası oluşturacak toplantının, DP'nin Büyük Kongresi'nin açılacağı başlıkları altında kimi tekil olaylar ya da delegelerin şehre katıkları hareketliliğin örnekleri verilmektedir. Bunlarda biri, bazı delegelerin bir gün önce Mustafa Kemal'in geçici kabrini ziyaret etmek istedikleri fakat buna izin verilmediği için çelenklerini Ulus

Meydanı'ndaki Atatürk Abidesi'ne koyduklarını bildirirken yine aynı gazetede Mümtaz Faik imzalı “Demokrat Parti Kongresi Toplanırken” başlıklı makalede “DP için Ankara'da Halkevi gibi, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi gibi, veyahut BMM salonu gibi bir binanın temin edilmemesi sonucu kongrenin nihayet bir sinema salonunda toplanacağını ama toplantının devamlı olmayacağını öğleden sonra film gösterimi için [Matinede “Unutulmaz Bir Şarkı” adlı film vardır.] salonun boşaltılması gerektiği ve bu nedenle de partililerin sürekli büyük bir lokale sahip olmaları zorunluluğunun ortaya çıktığını vurgularken, kimi muzip olayları da anlatmadan geçemiyor. Örneğin, Atatürk Bulvarı'nda hiç tanımadıkları bir CHP kodamanına Sümer Sokak'taki DP merkezini sorduklarında, CHP'lilerin biraz da gülümseyerek doğru yolu gösterdikleri ya da DP merkezine yakın olan ve yemeklerinin de ucuzluğu nedeniyle adeta DP'lilerin kantini haline gelen Mutlu Lokantası'nda iki liraya yemek yenirken, ara sıra Karpiç ya da Cihan Palas'ın altındaki lokantada yemek yiyen DP'lilere rastlandığı, hele Karpiç'in devamlı Halk Partili müşterilerinin onları gördükçe adeta yadırgayarak yan yan baktıklarını belirtiyor (Vatan, 7 Ocak 1947). Ayrıca İnönü'nün Kongreye geleceği haberleri veriliyor (Cumhuriyet, 7 Ocak 1947). Gerçi daha önceki günlerde, gazetelerde Cumhurbaşkanı için toplantı yeri olan Yeni Sinema'da bir loca ayrıldığı haberine rastlamıştık (Vatan, 6 Ocak 1947).

Aynı gün Ulus Gazetesi'nde Nihat Erim “DP Kurultayı” başlığı ile kaleme aldığı yazıda “Bugün Ankara'da Cumhuriyet devrinin en manalı olaylarından biri cereyan etmektedir” dedikten sonra “DP Kurultayının her yurdsever Türk vatandaşınca sevinçle, iftiharla karşılaması gereğini” vurguluyor, çünkü “... sağlam bir idare, bir siyasal düzen ancak ve ancak milleti teşkil eden fertlerin ve türlü grupların birbirine zıt, bazen uygun menfaat ve isteklerinin ahenkli bir sistem içinde uzlaştırılmasıyla kurulabilir” (Cerrahoğlu, 1996: 23-24) diyor ve siyasal havayı yumuşatan bir yazı yayımlıyordu.

Bir başka gazetede DP'nin kurucularından Fuad Köprülü, “Maddi ve manevi hiçbir şahsi fedakarlıktan çekinmeyerek peşinde koştukları yüksek ideale ulaşmak aşkı ile memleketin dört bucağından kalkıp gelmiş yüzlerce delege, kendilerini seçip gönderen milyonlarca vatandaşın iradelerini bu kongrede izhar edecekler, memleketin büyük bir ekseriyetinin sesini bu kongrede bütün dünyaya duyuracaklardır” (Cumhuriyet, 7 Ocak 1947) derken yeni dönemin önemli bir sembolü olacağına inandığı Birinci Büyük Kongre'yi selamlamaktadır.

8 Ocak tarihli gazeteler DP Büyük Kongresi'nin Celal Bayar'ın konuşması ile açıldığı haberini aktarmakta ve ilk günlük kongre izlenimlerine yer vermektedir (Fenik, Kongreden İntibalar Cumhuriyet 8 Ocak 1947). Cumhurbaşkanı locasının boş kaldığı kongrede (Nutku, 1979: 48)* aralarında İngiliz, Amerikan, Sovyet ve Fransız basın ateşe ve temsilcilerinin yanında, yabancı gazete temsilcileri ve Sovyet Tass Ajansı ile Merkezi Çin Ajansı muhabiri, Basın - Yayın Umum Müdürlüğünü, Umum Müdür Muavini Hasan Vefik Ertuğ yer alıyordu. Ayrıca Basın - Yayın Umum Müdürlüğü fotoğrafçıları ve sinema operatörleri vasıtası ile bu tarihi gün tespit edilmekte, film çekilmektedir. Sahnede duvarı örten kadife perdeler üzerine DP harfleri konmuştu, ortasında da bir Türk bayrağı, başkanlık masasının yanında da Mustafa Kemal'in büstü yer almaktaydı.

İlk önce Mareşal Fevzi Çakmak dakikalarca süren alkışlar arasında salona girecek ve bağımsız milletvekilleri için ayrılan yere oturacaktır. Ardından salona büyük bir alkış tufanı içinde Celal Bayar girecektir. 906 delegenin katıldığı (Turan, 1999: 238) ve 11 Ocak'a kadar beş gün sürecek olan kongrede yapılan yoklamadan sonra kongre başkanlığı için teklif edilen Kenan Öner ve Dr. Ekrem Hayri Üstündağ'ın teklif ettiği Manisa delegesi Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ve Abdurrahman Münip de başkanvekilliklerini kazanacaktır (Vatan, 8 Ocak 1947).

Seçimlerin ardından kürsüye gelen Celal Bayar yaklaşık bir saat süren konuşmasını yapacaktır (Bu konuşmanın tam metni için bkz. Sevgen, 1951: 139-148) Bayar'ın kendisi "Hükümet kongre salonunu dörder metre ara ile sıralanmış resmi elbiseli polislerle doldurduğu ve kongrenin yapılacağı binayı dışarıdan yine atlı ve resmi polislerle kuşattığı halde kongrenin açıldığını" (Bayar, t.y.: 67-68), yazarken; genç bir üniversite öğrencisi olan Orhan Cemal Fersoy İstanbul delegesi olarak katıldığı bu kongrenin ilk gününde kürsüdeki Celal Bayar'ı jaketatayı kırmızı - yeşil şeritli İstiklal Madalyası ile demokrasi ve hürriyet mücadelesi davasının bir lideri olarak tanımlıyordu (Fersoy, 1971: 191-193).

Bayar konuşmasında partinin kuruluşu ile ilgili olarak "Partimizin kuruluşu bir emrivaki olunca, iktidar partisinin geniş bir müsamahası,

hatta teşviki ile karşılaşmış bulunduğumuzu itiraf etmek lazımdır. İki parti adeta uzun zaman birbirlerinin hasretini çekiyormuş gibiydiler. O kadar ki iktidar partisinin gösterdiği bu ruh haleti, bir muvazaa karşısında bulunulduğu kanaatine yer yer yol açtı. Bu kanaate karşı parti de düşüren bir mana olduğundan şüphe edilemez. Halbuki DP ne kimsenin emriyle, ne de müsamahasıyla kurulmuş bir parti değildir. DP sadece kanunlarımızın verdiği hakka dayanarak ve Türk milletinin olgunluğuna güvenerek kurulmuştur" (Vatan, 8 Ocak 1947) diyecektir. Bayar böylece kongrenin açış konuşmasında DP'nin herhangi bir kişinin icazeti ile kurulmadığının altını çizirken üç ana konu; 1) Seçim Kanunu'nun değiştirilmesi, 2) Devlet ve parti başkanlığının aynı kişide birleşmemesi, 3) Anayasa'ya uymayan kanunların kaldırılması (Vatan, 8 Ocak 1947) üzerinde duracaktır. Ayrıca "İktidar partisi ve onun hükümeti işbirliği gerçekleşmesine müsait olmayacak bir zihniyetin temellerini her vesile ile ihzardan (meydana çıkarma) kalmamaktadır. Hükümetin hürriyet ve otorite telâkkileri ile telâkkilerimiz arasında esaslı farklar olduğunu belirtmeliyim" (Vatan, 8 Ocak 1947) diyerek hükümete eleştiri oklarını da gönderecektir.

Aynı tarihte Ankara Valiliği'nin bir mektubu da yayımlanır. Ahmet Emin Yalman'ın da hatıratında sözünü ettiği gibi (Yalman, t.y.: 104-105) Valiliğin yayımladığı bu mektup, "İstanbul'da çıkan 7.1.1947 tarihli bazı gazeteler DP mümessillerinin Mustafa Kemal'in geçici kabrine çelenk koymalarına idari makamların müsaade etmediklerini yazmışlardır. Yazılan bu yazılar tamamen asılsızdır" demekteydi. Mektup şöyle devam ediyordu:

"Kongreye gelen ve farklı trenlerden çıkan DP üyeleri ayrı ayrı gruplar halinde ve hatta bazen başlarından şefleri Celal Bayar da bulunmak suretiyle Atatürk'ün geçici kabrine çelenk koymuşlardır.

Herhangi bir üyenin veya bir grubun istirahat ettirilmemesi için ortada bir sebep yoktur. Bütün memleket halkına burada açıklanması lazım gelen tek nokta, büyük Atatürk'ün muvakkat kabrine çelenk koymak için idari bir kaydın mevcut bulunmadığıdır. Bu itibarla da vilayetçe herhangi bir tedbir alınmasına lüzum ve sebep yoktur. Ancak geçici kabir Etnografya Müzesi'ndedir. Hepimizce kutsal olan bu kabri ziyaret için müzenin açılmasına ve müze idaresince buraya memur olan zâtın hazırlanmasına ihtiyac vardır. Bunun için yapılacak hazırlıklara ait bir talimat mevcuttur. Eğer iddiada bulunan zevat buna riayet etmemişlerse ve bundan dolayı da müze

* 7 Ocak 1947 tarihli Vatan gazetesinde DP'nin Büyük Kongresine ek haber başlığı altında, Halk Partisi'nin resmen davetli olmadığını geçen sene toplanan CHP Kurultayı'na da DP'lilerin davet edilmediğini ilişkin bir haber vardır

açılmamışsa valiliğin burada hiçbir dahil ve tesiri yoktur. İnşaat münasebetiyle müzenin asıl büyük kapısı son zamanlarda kapalıdır. Bu münasebetle bütün ziyaretler zaruri olarak arka kapıdan yapılmaktadır. Bunun da bilinmesi lazımdır. Keyfiyetin muhterem gazetesinin aynı sütununda açıklanmasını rica ederim.

Ankara Valisi ve Belediye Reisi

İzzettin Çağlar" (Vatan, 8 Ocak 1947)

Celal Bayar'ın, DP Kongresi'ndeki konuşması delegeler tarafından heyecan ve içten tezahüratlarla karşılanmıştır. "Bugünkü toplantının hemen baştan aşağı, konuşmanın tahlili ile geçtiği gözönüne alınacak olursa, bunun delegeler arasında ne kadar geniş tesir yaptığı daha canlı bir şekilde tezahür eder. Şurasına dikkat etmek gerektir ki, kongre azaları tam demokratik bir şekilde davranarak bazen başkalarının nutuklarını tenkit etmekten geri kalmamışlar ve hatta bir ikisi Demokrat milletvekillerinin Meclis'i terkettikten sonra, neden kongre kararını almadan Meclis'e girdiklerini acı bir lisanla sormuşlardır" denmektedir. Örneğin Samet Ağaoğlu'nun "DP'nin Birinci Kongresi Türk milletinin şahıs ve zümre idaresine kati olarak son vermek karar ve azminde olduğunu tespit ettiğini" (Vatan, 9 Ocak 1947) söylediği toplantıda söz alan Balıkesir delegesi Sıtkı Yırcalı, İdare Kurulu raporunu "bu memlekette çok basit bir hürriyet davasını gerçekleştirmek yolunda girilen büyük mücadelenin açık şekilde ifadesi" olarak vasıflandırıyor ve ekliyordu: "Bugün biz parti mücadelesi değil, bir millet mücadelesi yapıyoruz. Hareketlerimiz yalnız partimizi angaje etmiyor, bütün milletimizin yarınki mukadderatını da angaje ediyoruz. Davamız böylece en basit vatandaş hak ve hürriyetlerinin gerçekleşmesi olduğuna göre, raporun gelecek devredeki çalışmalar bakımından biraz daha vazih (açık) olmasını dilerim."

Ankaralı köylü temsilcilerinden Ahmet Hoşer de bu kongre ve demokrasi çalışmaları dolayısıyla duygularını bir destan şeklinde ifade etti. Ahmet Hoşer'in kendi şivesi ile kafiyeli şekilde söylediği sözler ve özellikle Mustafa Kemal'i öven bölümler çok hoşta gitti ve alkışlandı.

Çoğunlukla demokrasi terbiyesi üzerine konuşmaların yapıldığı oturumda Konya delegesi Himmet Ölçmen Halk Partisi'nin halka siyasi terbiye veremediğini söylerken, Hatay delegesi Sırrı Hocaoglu ise 1930 sonrasında Anayasaya aykırı olarak çıkarılan totaliter nitelikteki yasaları eleştirerek sözlerini şöyle bitirmiştir: "Dış politikamızda milli hakimiyete dayanan bir

politika izliyoruz. İç politikamız Anayasa hükümlerinin taassubla tatbiki ve vatandaş hak ve hürriyetlerinin mutlak surette teminat altında alınması yolunda olmalıdır. Netice itibariyle istediğimiz şalsız bir hürriyettir." Enis Behiç ve Burhan Belge ise yaptıkları konuşmalarla "demokrasi yolunda çalışma ve mücadele şeklini tamamiyle aksettirdiğini" belirttikleri idare heyeti raporuyla ilgili merkez kurulu adına Fuad Köprülü söz almış ve eleştirileri yanıtlamıştır.

"Demokrat Parti Kongresinde Mühim Kararlara Doğru", "Meclisten Çekilme Kararı mı", "DP Kongresinin Üçüncü Günü de Heyecanlı Geçti" başlıkları altında, devlet reisinin Meclis dışında seçilmesi ve seçimin tek dereceli olup olmaması, Anayasaya aykırı kanunların tetkik şekli üzerinde müzakereler olurken, emekli general Sadık Aldoğan, devletçiliğin "geniş halkı toplumun nimetlerinden faydalandırmak için demokratik tarzda teşkilatlandırılması olduğu, yoksa beş on tane fabrikanın imtiyazlı bir şirket gibi arkasını hükümete dayayarak halkı sağması değildir" şeklindeki devletçilik eleştirileri gündeme gelmiştir.

Delegeler o günkü şartlar altında ve Halk Partisi'nin vaziyeti karşısında Meclis'te bulunmanın bir fayda vermeyeceği kanaatini taşımakta olduklarını dile getirmişler ve tabii ki kongrenin en önemli komisyonu olan "Ana Davalar Komisyonu" aynı gün Adnan Menderes'in başkanlığında toplanmış ve hareketli müzakerelerde bulunmuştu. Ana Davalar Komisyonu'nda, Genel Kurul'u Adnan Menderes temsil ediyordu. Celal Bayar, komisyonun görevinin teknik olmaktan çok, politik olduğu ve bu nedenle de partinin birinci sınıf aday olduğunu ispat eden Adnan Menderes'i bu komisyona gönderdiğini, ayrıca illerden gelen en seviyeli delegelerin de bu komisyona seçildiğini, ama üye olmayanların da söz alıp konuşabileceklerini için kongrenin düşünce ağırlığının bu komisyonda olduğunu (Bayar, t.y.: 70 - 71) söylüyor ve ekliyordu: "Ana Davalar Komisyonu'nun görevinin çok önemli olduğu, hazırlayacağı raporların DP'nin genel politikasını belirleyeceğini ve bunların Büyük Kongre'de kabulü halinde parti politikası olarak uygulanacaklardır." (Bayar, t.y.: 69 - 70)

Kongrenin üçüncü günü gündemde DP Komisyonu'nun raporu vardır. Komisyon sözcüsü; Meclis'te varolan 400 küsur milletvekilinin fazla olduğunu, sayılarının 250'ye indirilmesi gerektiğini, kanunların Anayasaya uygun olup olmadığını tetkik edecek bir yüksek komisyonun varlığının gerekliliği, bakanların milletvekili olma şartının ortadan kaldırılması,

tatbik edilmekte olan devletçiliğin hiç de iyi olmadığını, Cumhurbaşkanının doğrudan doğruya halk tarafından seçilmesi gerekliliği üzerine sık sık alkışlarla kesilen bir konuşma yapmıştır (Vatan, 10 Ocak 1947).

Ancak şüphesiz oturumun en heyecanlı anları İzmitli işçi, dört çocuklu bir aile reisi Cemil Altay'ın yaptığı konuşmaydı. Kendisinin Türk milliyetçisi olduğunu ve komünizm denen menfi akıma karşı mücadele eden Türk işçilerini temsilen konuştuğunu söyleyen Altay 1565 sayılı kanunun 19'uncu maddesinin devlet dairelerinde ücretli müstahdem işçileri zamdan mahrum eden fırkasına tahammül edemeyerek işinden ayrıldığını ve bileğinin gücüyle ailesini geçirdiğini açıklayıp anti-komünist mesajlarla konuşmasına son verecekti (Cumhuriyet, 10 Ocak 1947).

Bu arada Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu başkanlığında DP'nin gelirleri konusu ele alınmış ve hazırlanan bir raporda gelirler şöyle sıralanmıştır: 1) Her üyeden alınacak giriş parası, 2) Yılda 120 lirayı geçmeyen bir yardım parası, 3) Her türlü bağışlar, 4) Genel idare ve il idare kurullarında yılda bir kez tertib edilecek eşya piyangoları, 5) Temsil, konser, müsamere, balo, güreş, koşu ve buna benzer müsabakalar, 6) Takvim satış bedelleri, 7) Parti rozetlerinin satış hasılatı, 8) Tek tip hüviyet varakaları bedelleri, 9) Kongre albümleri hasılatı, 10) Makbuz ve her türlü evrak-ı matbua bedelleri

Gene bu arada, yaşanan ilginç bir gelişme de kayıtlara geçecekti. İstanbul mümessili Nuri Bey kürsüde yaptığı konuşmada "Ben yeni yıla borçla geçilmesini istemem. Binaenaleyh 1946 senesinin borcunu kapatmak istiyorum" der. Bunun üzerine "hemen ver" diye bağışmaların ardından 2700 lira çıkartarak masanın üstüne koyar. Salonda bir yandan müthiş bir alkış koparken, bir yandan da "ne münasebet! Bir başkanlık kürsüsü yardım tahsili yeri değildir. Oraya niçin bırakıyor! Aid olduğu yere versin!" gibi sözler işitilir ve bunun üzerine başkan Fevzi Lütfi "Aid olduğu makama verip makbuzunu alacaktır" (Cumhuriyet, 11 Ocak 1947) der.

Emrullah Nutku ise anılarında olayı "Nuri Atılın adındaki İstanbul delegesinin kürsüye gelerek, Genel İdare Kurulu'nun sinemanın kirasından kalan, 1200 lira borcunu ödeyeceğini söyleyerek Başkan'ın masasına parayı bırakmasının heyecan yarattığını alkış ve gösterilere yol açtığı" (Nutku, 1979: 49) şeklinde yazacaktır. Bu olayla ilgili başka bir açıklama da şöyledir: "Parti bütçesinin 1000 küsur lira olan açığı İstanbul delegesi Nuri Leflef'in partinin yeni yıla açık bütçe ile girmemesi için derhal cüzdanını

çıkartıp parayı ödediğini" öğreniyoruz (Goloğlu, 1982: 154).

Ana Davalar Komisyonu raporunun görüşülmesi geç vakitlere kadar sürdü. En önemli an kongrenin en büyük kararının alınacağını bildirildiği andı. Burhan Belge, bu kararın herkesin ayağa kalkarak alınmasını teklif etti (Cumhuriyet, 11 Ocak 1947). Komisyon raporunun aynen kabulünü isteyen önerge ayakta dinlendi. Önerge şöyle sonuçlanıyordu: "Anayasaya aykırı kanunların hızla değiştirilmesi yerlerine demokratik kanunların konmasını istiyoruz. Bu hususta DP Meclis Grubu tarafından verilecek önerge kabul edilmezse, Meclis Grubunu Meclisten çekerek milletin sinesine dönme kararını vermeye Genel Merkez'i yetkili kılıyoruz. Bu takdirde CHP'yi kendi karar ve sorumlulukları ile başbaşa ve büyük hakim milletle karşı karşıya bırakıyoruz." (Goloğlu, 1982: 156). Ayakta ve oybirliği ile kabul edilen önergeye "Hürriyet Misakı" adı verilmesi kararlaştırıldı. Sine-i millete avdet fikrinin en önde bayraktarlığını yapan Kenan Öner hariç, bütün komisyon üyeleri oybirliği ile kabul ettiler. Ana Davalar Komisyonu'nda "Hürriyet Misak-ı" sabaha karşı 3'ü 8 geçe okunurken kongre üyeleri ard arda alkışlarıyla tek tek imzaladılar (Bayar, t.y.: 69 – 70; Vatan, 11 Ocak 1947).

Burada gözlemlerimizi, kongre sırasında İnönü ve CHP cephesine çevirdiğimizde; İnönü'nün kongre çalışmaları ile yakından ilgilendiğini görüyoruz. Hatta bizzat İnönü Köprülü'ye Yeni Sinema'da bir loca olup olmadığını ve kendisini toplantıya davet edip etmeyeceğini sorduğunda, bu soruya Köprülü şaşırılmış bir biçimde "Kongre herkese açıktır efendim" diye cevap vermiştir. Aralarındaki bu karşılıklı konuşmayı değerlendiren Metin Toker, Demokratların İnönü'yü kongrelerinde bulundurmaya göze alamadıklarını, söylemektedir.

Kongrenin birinci günü gecesi CHP'nin belli başlı erkânı Çankaya'dadır. Emniyet memurlarının kongrede tuttukları notlar Cumhurbaşkanının elindedir ve İnönü sıkıntılıdır. Bir ara Nihat Erim'e "Gene benimle uğraşmışlar. Emeklerimiz boşa mı çıkacak?" diye dert yazar.

Çankaya Kongrenin bitimine kadar dikkatini Yeni Sinema'dan çevirmedi. Kongrenin bittiği gün Ürdün Kralı Abdullah da resmi bir ziyaret için Ankara'daydı. Ve İnönü'nün, onun şerefine verdiği yemeğe Bayar ile Köprülü (Nutku, 1979: 48) de davetliydi ve davete uymuşlardı.

Kral Abdullah İnönü'ye hediye olarak piyonları arasında uçaklar, atom bombaları olan değişik bir satranç takımı getirmişti. Kralın oyun

teklifini kabul eden İnönü başta sıkıştıysa da, sonradan rakibini mat etti. Gece misafirler gittikten sonra İnönü partililerle başbaşa kaldığında onlara DP'liyle görüşüp görüşmediklerini sordu. CHP'li Hilmi Uran görüşmüştü. Demokratlar; ona kongrede karşılaştıkları zorlukları, aşırıları etkisiz hale getirmek için gösterdikleri gayreti anlatmışlardı. Cumhurbaşkanı bekleyip görmek taraftarıydı. Aynı hava Nihat Erim kanalıyla Ulus Gazetesi'ne de yansıtıldı.

Kongrede Ana Davalar Komisyonu'nun raporu "Hürriyet Misakı" adı altında kabul edildiğinde, İnönü bu karardan hiç memnun olmadı. Ulus'ta Bayar'ı öven, fakat Mareşal'in etrafında kümelenen aşırıların kuvvet derecelerinin bilinmediğini belirten bir yazı yayımlandı. Bir gün sonra 13 Ocak gecesi Hamdullah Suphi Tanrıöver Çankaya'ya telefon ettiğinde, İnönü arkadaşlarıyla yemekteydi. Yaver aracılığıyla Tanrıöver'e; söyleyecekleri herkesin içinde söylenebilecek cinstense gelmesini bildirdi. Tanrıöver geldi. Demokrat liderlerle görüşmüştü. Bayar, Menderes ve Köprülü kendisine, Çankaya'ya ulaştırması için izahat vermişlerdi. "Aşırılara karşı bu kadarını yapmak zorundaydık" demişlerdi.

İnönü çok sert bir lisanla Hürriyet Misakı'nı kınadı. İnönü'ye göre Meclisi ipotek altında göstermeye kalkışmak işleri zerrece kolaylaştırmayacak, aksine son derece güçleştirecekti. Tanrıöver'e "bunu onlara söyle" dedi. Misak'taki tehdit havasını sevmemişti, "Thedit kabul etmeyiz" diyordu. Ertesi gün Celal Bayar ile Kazım Özalp konuştu. Sonra Özalp Çankaya'ya çıkıp görüşme hakkında bilgi verdi. Bayar Mareşal'in etrafındaki aşırıların gruplaşmasından şikayet etmiş, onlarla uğraşmanın zorluğunu söylemişti. Gerçekten de DP'nin I. Büyük Kongresinde Bayar'ın yerine parti başkanı olarak Mareşal'i getirmek istikametinde bir hareket olmuştu (Turan, 1999: 238). Gerçekten de Bayar'ı kendileri için fazla katı, CHP iktidarına karşı da yumuşak bulanlar DP'nin ilk Büyük Kongresinde Mareşal lehinde bir darbe düşünmüşlerdi (Toker, 1980: 229 - 238)

Tekrar DP Kongresine dönersek, Komisyon, Komisyon Raporunun kabulünden sonra Başkanlık, Genel Yönetim Kurulu ve Haysiyet Divan üyelikleri seçimleri yapıldı. Bazı kaynaklarda 800, diğer bazı kaynaklarda ise 906 (Goloğlu, 1982: 151; Turan, 1999: 240) delegenin katıldığı kongrede; 548 kişinin katıldığı oylamada 541 oyla Celal Bayar DP Genel Başkanlığı'na seçildi. Oylardan ikisini Fuad Köprülü, ikisini Adnan Menderes almış ve üç oy pusulası da boş

çıkıyordu (Cumhuriyet, 13 Ocak 1947 ve Mete, 1947: 49)

Ertesi günkü gazetelerde "Demokratlar Ankara'da Dün de Çalıştılar" başlığı altında toplantı sonunda Menderes, Bayar ve Sadık Aldoğan'ın konuşmalarına yer veriliyordu. Özellikle Menderes'in yaptığı konuşma dikkat çekici bulunuyordu. "... Arkadaşlarımın bana gösterdiği prestij ve sevgiye teşekkür ederim. Fakat burada gecenin bu saatinde sizlere ne söyleyebilirim? Son hadiselerden bahsetmemi istiyorsunuz. Son hadiselerin en mühimini siz muhterem delegelerin toplantısının teşkil ettiğini tekrar etmeye lüzum var mı? Demokrasi yolcuları ve kurucuları sıfatıyla hepinizi hararetle selâmlarım. Halk Partisi'nden de kısa bahsedeyim. Devlet partisi, devlet kılıcını kazanmış, hükümet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştır. Memleketin yürüttüğü demokrasi yolunda hürriyeti seven Türk matbuatının da hizmeti fevkalâde büyük olmuştur. Türk basınına tekrar teşekkürü, ona minnettar olduğumuzu, bunu söylemeyi bir borç bildiğimizi ifade ederken, delege arkadaşlarımın da fikrine tercüman olmaktadır. Demokrasi davasında partimizin yolu açık ve milletimizin bahtı aydınlık olsun." (Nutku, 1979: 45; Mete, 1947: 48; Fersoy, 1971: 202 - 203 Vatan, 12 Ocak 1947; Cumhuriyet, 12 Ocak 1947)

DP Kongresi basında olumlu geniş tepkiler yaratmış, İstanbul gazetelerinin tepelerinde sıkıyönetim gibi bir Demokles'in kılıcı bulunmasına rağmen DP lehine yayın durdurulamamıştır.

Kongrenin bitişiyle gerek CHP ve gerekse DP yanlısı yazarların konuyla ilgili kaleme aldıkları makalelerin karşılıklı eleştirilerini ortaya koydukları görülüyor. Ulus'ta yayımlanan iki yazıda Nazım Poroy "Hükümet Otoritesi", Esat Tekeli ise "Otorite Anlayışı" başlıklarıyla konuya değinmişler. Yine Ulus Gazetesi'nde Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan'ın Kongrede kullandığı bazı cümleler dolayısıyla da "Tellâk Bahsi" başlıklı bir tenkid yazısı yayımlanmıştır.

Fuad Köprülü de buna karşılık "Hürriyet Misakının Çok Yanlış Bir Tefsiri" (Köprülü, 1964: 166-168) başlıklı bir yazı yayımlayacaktır. Köprülü bu yazısında Hürriyet Misakının ardından bir iktidar partisinin muhalefete karşı baskıcı yöntemlerini artırdığını ancak memleketin geleceği açısından bu siyasetten vazgeçilmesi gerektiğini belirtiyordu (Cumhuriyet, 14 Ocak 1947)

Yine basında Hürriyet Misakının içeriğine geniş yer ayrılırken, devlet reisliği ile

parti reisliğinin aynı kişide olmamasına ilişkin Ulus Gazetesi'nde şöyle bir yorum görüyoruz. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Ağustos ayından beri fiilen parti başkanlığı yapmadığı, bu görevi Saraçoğlu'nun üstlendiğini belirten yazı "... Şahsen ötedenberi tekrar edegeldiğimiz gibi anayasada devlet reisliği makamının vazife ve yetkileri yeniden gözden geçirilmedikçe Cumhurbaşkanı partiden ayırmaya kalkmak iyi bir netice vermeyecektir. Cumhurbaşkanı milletvekilleri arasından seçildiğine göre, önce milletvekili olabilmek lazımdır. Bu ise bir partiye bağlılığı gerektirir. Partiye bağlılık demek muayyen bir siyasi akideye bağlılık demektir. Partisiz,bağımsız milletvekili istisnadır. Cumhurbaşkanı gibi yüksek bir makama oturtulacak zatın partisizler arasından seçilmesi gibi bir kaidenin sağlam bir gerekçeye dayanabileceğini doğrusu hala kabul edemiyoruz" (Cumhuriyet, 13 Ocak 1947 ve Ulus, 13 Ocak 1947) denilmektedir.

Fuad Köprülü kongrenin bitimi ile ilgili yazdığı "Büyük Kongrenin Manası" başlıklı makalesinde DP Kongresinin gelişimini özetler ve yazıyı adeta CHP'ye bir uyarı niteliğindeki şu uzunca paragrafla bitirir: "Büyük Kongrenin aldığı son kararlar demokratik inkişafa taraftar olduğunu her vesile ile tekrarladığı halde, fiiliyatta buna ait en ufak bir delil bile vermekten çekinen iktidar zihniyetine karşı hissedilen haklı infialin bir neticesidir ve esasen Kongreden birdenbire kati bir karar almayarak bu husustaki salâhiyetini Umumi İdare Heyetine devretmesi, memleket menfaatini her şeyin üstünde tutan DP zihniyetinin yeni bir tecellisidir. Parti Umum İdare Heyeti, yine aynı zihniyet, aynı sükûnet ve itidâl ile, hadiselerin inkişafına bir müddet daha şahit olmakta belki devam edebilir, lâkin buna mukabil her sabrın bir haddi olduğunu unutmamak da iktidar partisine düşen bir vazifedir." (Köprülü, 1964: 164-165; Kuvvet, "Büyük Kongrenin Manası", 13 Ocak 1947)

Günler geçtikçe CHP basınında şiddetini gittikçe artıran yazılara rastlıyoruz. Anakara gazetesinde çıkan bir makalede de şöyle deniyor: "... Ya istediklerini Meclis kabul edecek, yahut çıkıp gideceklermiş. Gideceklerle uğurlar olsun!"

Hikmet Bayur, "Bu yazı mes'ul makamların Demokrat Parti'ye karşı bir taarruza geçmek üzere oldukları zannını bile yaratabilir" (Cumhuriyet, 16 Ocak 1947) diye cevap verecektir.

Bir başka gazetede şu satırlar dikkat çekmektedir. "Hürriyet Misakı dedikleri, istediklerini yaptırmak için en büyük hürriyet mabedi BMM'ni baskı altında bulundurma kararıdır." (Akşam, 16 Ocak 1947)

Kongrenin siyasal tarihimize özel bir yer edinmesinin bence en önemli nedeni Ana Davalar Komisyonu'nun hazırladığı rapordur (Köprülü: 1964, 161 – 163). Bu raporda Bayar'ın açış konuşmasında belirttiği dört önemli madde üzerinde durulmuştur:

- Anayasaya aykırı ve anti-demokratik hükümlerin kaldırılması
- Demokratik seçim yasasının yapılması
- Parti başkanlığı ile devlet başkanlığının aynı kişide bulunmaması
- İdarenin tarafsızlığının sağlanması (Eroğul: 1990, 25, ayrıca bkz. Timur, 1991: 57).

Bütün bunlarla beraber asıl raporun getirdiği yeniliğin bu talepler kabul edilmediği takdirde DP'lilerin Meclis'i terk edip, mücadeleyi milletin içine götürecekleri tehdidiydi. Yani sine-i millete dönmek... Bu tehdit o günden sonra zaman zaman partiler tarafından kullanılacaktır.

Cumhuriyet tarihimize DP'nin gerçekleştirdiği Kongre; Terakkiperver ve Serbest Fırka başarısızlıklarından sonra aynı ideolojinin, liberal düşüncenin meşruiyet kazanmasıdır.

Cem Eroğul, DP'nin dile getirdiği özgürlükler talebinin kabul edilmediği takdirde DP'lilerin Meclis'i terk ederek mücadeleyi ulusun içine götürme tehdidini; siyasal iktidar oyunun iplerini, ilk defa olarak halkın eline verme ifadesi (Eroğul, 1990: 24-25) olarak değerlendirmektedir ki, aynı konuda Tevfik Çavdar da "DP ilk defa olarak parlamento oyununun birden fazla parti ile oynanacağını, aksi takdirde sistemin parlamenter demokrasi olmayacağını dolaylı da olsa iktidara ihtar ediyordu" (Çavdar, 1987: 88) diyecektir.

Tevfik Çavdar; DP'nin I. Kongresinin, Türkiye'deki demokratik gösterilerin ilki olarak tarihe geçecek bir toplantı olduğunu, kongrede yaşananların gözönüne alındığında adeta 1908 günlerinin geri geldiğini ve o günlerde olduğu gibi herkesin kürsüye çıkarak hürriyetin ne denli önemli olduğunu vurgularken, bu biçimiyle Türk demokrasisi açısından geçmişten günümüze pek de önemli bir yol katedilmediğini belirterek "Her şeye rağmen Türkiye'de ilk defa bir muhalefet partisi bir yıl sonra, daha da güçlenmiş ve yığınlara mal olmuştu. Galiba o günün koşulları içinde önemli olan da buydu" (Çavdar, 1995: 405 ve Çavdar, 1984: 2066) demektedir.

Siyasi hatıralarını bu kongre ile kaleme almaya başlayan Samet Ağaoğlu, I. DP Kongresi'nin Türk demokrasi tarihindeki yeri ile 27 Mayıs 1960 darbesine kadar etkisi sürüp giden parti içi kavgaların başlangıç kaynağı olduğunu, Kongrenin gerçekleştiği biçimiyle Milli

Hakimiyet kavramının gerçekte ilk ayaklanma sahnesi olduğunu ileri sürmektedir (Ağaoğlu, 1992: 42 – 49) Ağaoğlu'nun anılarına eklediği şu hatırası da oldukça ilginç: Ağaoğlu ve Saral birlikte, 1946 seçimlerinde yaşanan yolsuzluklar, iktidarın uyguladığı otoriter rejim, halkın sefaleti, tüm bunların Fransız Devrimi'nden önceki manzarayı yarattığını ve gerekirse bir halk ayaklanmasının bile düşünüleceğini söylediklerinde Adnan Menderes biraz da sert bir tonla "Durun efendiler, biz bu partiyi yalnız ve yalnız kanun yollarından yürümek, seçim kanalımdan geçmek şartıyla kurduk. Bunun ötesinden bir hareket şekli kabul etmiyoruz, edemeyiz. Hatta böyle bir bahsin konuşulmasına bile tahammülümüz yoktur. Aksini düşünenler kendilerine bir parti kurarlar" (Ağaoğlu, 1992: 82) diyerek tepki gösterecektir.

Tarık Zafer Tunaya, "DP'nin kuruluşu memleket için bir çağ değişimi kadar önemlidir ve yüzyıllık gayretlerin olduğu, Türk milletinin olgunluğunu bütün dünyaya bir kere daha ispat etmiş olan bir hadisedir" (Tunaya, 1992: 42-49) diye tanımlarken, kongreyi demokrasi fikrinin zaferi olarak Erzurum ve Sivas Kongresi'ne (Fenik, Vatan, 8 Ocak 1947) benzetenler olduğu gibi, I. BMM'den beri hasretle beklenen bir Milli Meclis'in (Fersoy, 1971: 191-193) toplanmasına benzetenler de vardır.

Kongrenin herkesin dile getirdiği gibi bir heyecan dalgası ile başlayıp bittiği ama bununla beraber partide artık kurucular devrinin kapandığını ve kongrede seçilen Genel İdare Kurulu'nun göreve başladığını düşünenler (Cerrahoğlu, 1996: 23-24) varsa da kimi yazarlara göre de 1947 yılının başında DP'nin; sonlarında CHP kongrelerinin toplandığını ve her iki kongrede de ileri sürülen görüşler arasında pek bir fark olmadığını söylemektedirler. Üstelik her iki partinin de aynı sınıfların çıkarlarını gözettiklerinin en önemli kanıtı 1950 seçim beyannamelerinin ve seçim konuşmalarının karşılaştırılması açısından ilgi çekici olduğunu belirtmektedirler (Avcıoğlu, 1984: 523-524).

Daha sonra DP listesinden milletvekili seçilecek olan Cumhuriyet Gazetesi başyazarı Nadir Nadi DP Kongresi ile ilgili şunları yazacaktır: "Tarihimizin bugünkü olgunluk safhasında DP'yi meydana getirmek ve onu kuvvetlendirip yaşatmak muvaffakiyetini gösteren Celal Bayar ve arkadaşları bir büyük gerçeği ortaya koymakla memleket hesabına çok değerli bir hizmette bulunmuşlardır. Bu gerçek Türk milletinin artık kendi kendine mükemmel surette idare edebilecek bir kudret seviyesine yükseldiğidir. Yakın zamana kadar samimi olarak tereddüt geçirenlerimiz bile Celal Bayar ve

arkadaşlarının giriştiği cesaretli ve feragatli teşebbüsten sonra, bugünkü Türk cemiyetimiz, çeyrek yüzyıl öncesine kıyasla hayrete değer bir üstünlük derecesine ulaştığına yürekte inanmışlardır." (Fersoy, 1971: 203-204) .

Celal Bayar'ın kendisi Kongreyi heyecan ve vatanseverlik tablosu olarak tanımlarken kısaca şöyle özetliyordu: "Demokrasiyi anladım. Kabul ettim. Savunuyorum. Savunacağım." (Bayar, t.y.: 68-69).

Kongre bittikten sonra Halk Partisi Yüce Divanı toplandı ve bu toplantıda bütün hak ve hürriyetlerinin tam olarak yürütülmesi ve reformlara girilmesi hakkında yeni cereyanlar uyandığına dair rivayetler dolaştı. Ulus'ta Nihat Erim imzalı çıkan bir yazıda Hürriyet Misakı ile ilgili olarak "Meclisin hiçbir baskıya boyun eğmeyeceğini" (Eroğlu, 1990: 25) ısrarla belirtmiştir. Bu yazıda ayrıca DP'nin ileri sürdüğü, devlet başkanlığı ile parti başkanlığının birleşmeyeceği iddiasında DP'nin haklı olduğu, zaten İsmet İnönü'nün Başkanlıktan fiili surette çekildiği fakat bunun 4 yıl sonra yapılacak seçimlerde İnönü'nün partiyle beraber olmayacağı manasına gelemeyeceği de ilave edilmiştir (Yalman, t.y.: 104-105) .

DP'nin I. Kongresi gerçekten demokrasimiz açısından umut verici gelişmelere sahne olmuş ve tek parti yönetimi kimi rahatsızlıklar çekmesine rağmen bu gelişmeleri içine sindirebilmiştir.

Zaten CHP ve başta İsmet İnönü olmak üzere CHP'liler ve CHP'li kalemlerin bu kongre karşısındaki tutumları çok partili yaşama geçme konusundaki arzu ve kararlılıklarının kanıtı olmuştur.

İnönü'nün bu tavrının ardından neler yattığını bu makale çerçevesinde tartışma dışı tutuyoruz. Belki II. Dünya Savaşı sonrasında demokrasi rüzgarlarının etkisi altında kalmış, belki Sovyetler Birliği'nin muhtemel tehditlerine karşı bir güvence arayışına girmiş, belki de çok genç yaşlardan beri hayalini kurduğu çok partili yaşama geçişin ortamının oluştuğunu düşünmüştür.

Bu sorunun kesin yanıtını bilemeyiz. Fakat şu kadarını iyi biliyoruz ki artık Türkiye'de demokrasi rüzgarları esmektedir. Ve DP'nin I. Kongresi bu gelişmelerin ilginç bir sonucudur.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, Samet. (1947). *İki Parti Arasındaki Farklar*, Ankara: Arbas Matbaası.

- Ağaoğlu, Samet. (1992). *Siyasi Günlük – Demokrat Parti'nin Kuruluşu*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Akşam*, 16 Ocak 1947.
- Avcioğlu, Doğan. (1984). *Türkiye'nin Düzeni, C. I*, İstanbul: Tekin Yayınevi.
- Bayar, Celal: (t.y.), *Başvekilim Adnan Menderes*, İstanbul: Baha Matbaası.
- Cerrahoğlu, Piraye Bugat. (1996). *Demokrat Parti Masalı*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Cumhuriyet*, 3 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 4 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 5 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 6 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 7 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 10 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 11 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 12 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 13 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 14 Ocak 1947.
- Cumhuriyet*, 16 Ocak 1947.
- Çavdar, Tevfik. (1984). "Demokrat Parti", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çavdar, Tevfik. (1987). *Müntehib-i Sani'den Seçmene*, Ankara: Verso Yayınları.
- Çavdar, Tevfik. (1995). *Türk Demokrasi Tarihi 1839 – 1950*, Ankara: İmge Yayınları.
- Eroğlu, Cem. (1990). *Demokrat Parti*, Ankara: İmge Yayınları.
- Fenik, Mümtaz Faik. (1947). "Kongreden İntibalar", *Cumhuriyet*, 8 Ocak 1947.
- Fenik, Mümtaz Faik. (1947). *Vatan*, 8 Ocak 1947.
- Fersoy, Orhan Cemal. (1971). *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, İstanbul: Garanti Matbaası.
- Goloğlu, Mahmud. (1982). *Demokrasiye Geçiş*, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Köprülü, Fuad. (1964). *Demokrasi Yolunda*, Haz. T. Halası – London: Kun, Mountain & Co.
- Kuvvet*, 9 Ocak 1947.
- Kuvvet*, 13 Ocak 1947.
- Mete, Orhan. (1947). *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle DP'nin I. Büyük Kongresi*, İstanbul: Ticaret Dünyası Matbaası.
- Nutku, Emrullah. (1979). *DP Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar*, İstanbul: Fakülteler Matbaası.
- Sevgen, Nazmi. (1951). *Celal Bayar Diyor ki 1920-1950*, İstanbul: Tan Matbaası.
- Timur, Taner. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Toker, Metin. (1970). *Tek Partiden Çok Partiye*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Tunaya, Tarık Zafer. (1992). *Türkiye'de Siyasal Partiler 1859 – 1952*, İstanbul: Arba Yayınları.
- Turan, Şerafettin. (1999). *Türk Devrim Tarihi*, Ankara: Bilgi Yayınları.
- Ulus*, 13 Ocak 1947.
- Vatan*, 2 Ocak 1947.
- Vatan*, 3 Ocak 1947.
- Vatan*, 5 Ocak 1947.
- Vatan*, 6 Ocak 1947.
- Vatan*, 7 Ocak 1947.
- Vatan*, 8 Ocak 1947.
- Vatan*, 9 Ocak 1947.
- Vatan*, 10 Ocak 1947.
- Vatan*, 11 Ocak 1947.
- Vatan*, 12 Ocak 1947.
- Yalman, Ahmet Emin. (t.y.), *Yakın Tarihte Gördüklerim*, İstanbul, Rey Yayınları.